

Бојан Грујичић

докторске студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Ауторитет Цариградске патријаршије у Православној Цркви према Митрополиту волоколамском Илариону (Алфејеву)

Сажетак: Тема рада је анализа ставова Митрополита волоколамског Илариона Алфејева о ауторитету Цариградске патријаршије у Православној Цркви. Питање места, улоге и јурисдикционих овлашћења првог по части Патријаршијског престола Источне Цркве несумњиво је једно од најактуелнијих питања међуправославних односа данас око којег није постигнут свеправославни консензус ни уочи Светог и Великог Сабора Православне Цркве. Управо у једном оваквом контексту разматрање ставова владике Илариона као председника Одељења за спољне црквене везе Московске патријаршије више је него интересантно за све оне који се интересују темом првенства у Цркви.

Кључне речи: Митрополит Иларион (Алфејев), Цариградска патријаршија, првенство у Цркви, међуправославни односи.

Тема првенства у Цркви у наше дане постаје све актуелнија. Она све више заокупља богословску мисао појављујући се као неизоставна како у Православно-римокатоличком дијалогу тако и на плану међуправославних односа. Новија историја Православне Цркве и њене богословске мисли показала је да се сами православни међусобно разилазе по питању ауторитета Цариградске патријаршије — првог по части Патријарашког трона Источне Цркве не будући у стању да по овом питању достигну консензус ни уочи дуго очекиваног и најављиваног Светог и Великог Сабора Православне Цркве. За тему овога рада изабрали смо анализу ставова Митрополита волоколамског Илариона по питању јурисдикционих права Цариградске патријаршије у Православној Цркви. Поред тога што је један од најугледнијих архијереја и теолога Руске Православне Цркве Митрополит Иларион је истовремено и председник Одељења за спољне црквене везе Московске патријаршије, те, по природи функција које обавља, задужен је да саопштава званичне ставове своје Цркве, али и да о њима богословски промишља.

*Примат и саборност у православном схваћању*¹ је први значајан рад Илариона (Алфејева), у којем се тема улоге Цариграда у заједници Православних Цркава појављује као незаобилазна. Констатујући на самом почетку рада да је за православно богословско предање тема примата „неодвојива од појма католичности или саборности“, Алфејев каже да Православна Црква кроз своју историју никада није имала јединствену административну структуру управе. Мада је Константинопољски патријарх „први међу једнакима“ у низу предстојатеља Православних помесних Цркава, ни првенство части као ни титула „васељенског“ коју носи од византијских времена

¹ Иларион (Алфејев), *Примат и саборност в православном понимании*, Церковь и время, 4 (29), Москва, 2004, 161–173. Овај чланак владике Илариона како саопштава сам његов аутор припремљен је на основу реферата који је Иларион, у то време Епископ бечки и аустријски, прочитао у Базелу 24. јануара 2004. године, на заседању Епископске конференције у Швајцарској.

„не дају му никаква јурисдикциона овлашћења изван граница властите патријаршије“. Примат Константинопољског патријарха формирао се постепено и као што су првенство римског епископа источни оци Цркве заснивали на чињеници да је Рим престоница империје тако су и привилегије Константинопоља проистицале из чињенице његовог политичког значаја као „града цара и сената“² Иларион тврди да је великим расколом у XI веку првенство части „аутоматски прешло“ на Цариградског патријарха и Цариградска катедра ће га задржати и након догађаја средином XV века када је Цариград престао бити град „цара и сената“ а РOMEјско царство престало да постоји.³

Из чињенице да данас постоји петнаест⁴ Помесних православних цркава од којих је свака „потпуно самостална у питањима унутрашње управе и не потчињава се ни на који начин Константинопољу“ Алфејев изводи интересантан закључак. Он признаје да овакава структура управљања ствара читав низ неприлика. На првом месту има у виду непостојање врховног судије у ситуацијама у којима долази до конфликта у међуправославним односима који се решавају на различите начине у зависности од случаја.⁵ Други значајан проблем је питање пастирске бригае о православном расејању. Суштину проблема дијаспоре владика види у чињеници да од двадесетих година прошлог века Цариградска патријаршија претендује на право црквене јурисдикције над земљама које нису традиционално православне док остале Помесне цркве не желе да се одрекну своје дијаспоре у овим земљама што резултира постојањем паралелних јурисдикција. Ово питање сматра може бити решено само Свеправославним сабором.⁶

Чињеница да у Православној Цркви не постоји спољашњи механизам или ауторитет који омогућава саборност било у личности једнога човека или у форми колегијалног органа не значи да саборност постоји само у теорији. Она се у пракси остварује кроз: евхаристијско општење међу Православним Црквама, чување јединства вероучења ради чега се сазивају међуправославна саветовања као и кроз преписку и међусобне посете предстојатеља Црква ради расуђивања важних питања.⁷

На крају рада *Примат и саборност у православној схваћању* Иларион говори о разумевању првенства у Римокатоличкој цркви и о условима без испуњавања којих би било немогуће васпостављање црквеног јединства између православних и римокатолика. У случају обнове црквеног јединства епископ Рима би као у древна времена уживао привилегије „првог међу једнакима“ и можда би чак поседовао и неке координирајуће функције у оквирима Васељенске Цркве. Богословском дијалогу између православних и римокатолика на тему примата треба да претходи међуправославни дијалог на исту тему обзиром да око овог питања није постигнут јединствен став на свеправославном нивоу. „Сви православни се“, каже Иларион, „слажу са тиме да у Православној Цркви на васељенском нивоу не постоји јединствен предстојатељ, јединствен врховни првосвештеник. Они се, међутим разликују по питању првенства и улоге Константинопољског патријарха“. Непостоја-

² *Исјо*, 161–162.

³ Алфејев помиње да је у време турократије Цариградски патријарх имао титулу етнарха целокупне грчке нације и био је својеврсни вођа целокупног православног становништва империје: *Исјо*, 162.

⁴ У број Помесних Цркава Иларион убраја и Православну Цркву у Америци којој је, после других преговора Московска патријаршија 31. марта 1970. признала аутокефалију. Овај акт Московске патријаршије наишао је на оштар протест Васељенске патријаршије и Грчке Цркве у Америци, а око аутокефалног статуса Православне Цркве у Америци до данас није постигнут свеправославни консензус. Поповић Радомир, *Православне помесне Цркве*, Београд, 2004, 354.

⁵ Иларион (Алфеев), *Примат и саборност в православној понимани*, 162–163.

⁶ *Исјо*, 163.

⁷ *Исјо*, 163–164.

ње јединственог става по питању примата међу самим православнима може да их у дијалогу са римокатолицима, по мишљењу владике Илариона, одведе у ћорсокак.⁸

Следећи значајан рад је *Принцип „канонске територије“ у православној традицији*⁹. Поменути принцип се међу православнима, каже аутор поштовао до почетка XX века када су крупне геополитичке промене довеле до битних промена у структури целокупног православља: многе Православне Цркве су прогласиле или обновили раније изгубљену аутокефалију; услед масовних миграција значајан проценат православних верника који припадају једној помесној Цркви нашао се на територији где је већ постојала друга помесна Црква; Константинопољски патријарх који је 20-их година прошлога века распадом Отоманске империје изгубио скоро све вернике на својој канонској територији изјавио је претензије на пастирску бригу о тзв. дијаспори што је довело до појаве паралелних јурисдикција у земљама где су православни мањина.¹⁰

Као пример владика наводи случај православне мисије на америчком континенту на који су православље донели руски мисионари преко Аљаске. Прву епископску катедру основао је Најсветији Синод Руске православне Цркве¹¹ 1840. године, а 1907. године будући Патријарх сверуски Тихон је на свеамеричком сабору епархију Руске Цркве преименовао у „Руску православну Грчко-католичку Цркву у Северној Америци“. Овим актом је сматра владика Иларион ударен камен темељац будућој аутокефалној Америчкој Православној Цркви. Обзиром да је у Америци већ постојала руска епархија стварање Константинопољске јурисдикције над грчким емигрантима само је унело поделу у америчко православље која је постала још израженија ницањем антиохијске, румунске и српске јурисдикције.¹²

Надахнута визијом Светог Тихона чији је сан била јединствена Православна Црква на Америчком континенту Руска православна Црква је даривала аутокефалију оном делу америчког православља који јој је био канонски потчињен. Очекивања да ће се „Православној Цркви у Америци“ припојити православни других јурисдикција нису се испунила.¹³

Говорећи о примени принципа канонске територије у пракси Иларион поименично набраја канонске територије које припадају помесним црквама.¹⁴ Стварање паралелних јурисдикција на овим територијама доводи до конфликтних ситуација, до чега је, како владика каже дошло у Естонији 1996. године након: „упада Кон-

⁸ *Истио*, 170–171.

⁹ Иларион (Алфеев), *Принцип „канонической територии“ в православной традиции*, Церковь и время, 2 (31), Москва, 2005, 43–62.

¹⁰ *Истио*, 50–51.

¹¹ Оснивање прве руске епархије у Америци поклопило се са тзв. Синодалним периодом Руске Цркве које је трајао од 1721. до 1917. године.

¹² Иларион (Алфеев), *Принцип „канонической територии“ в православной традиции*, 51–52.

¹³ Такође помиње случај Руске Заграничне Цркве која се из политичких разлога одвојила од Московске Патријаршије као и случај руске црквене структуре у Западној Европи која се од 1930 налази под јурисдикцијом Цариграда, а које Руска православна Црква покушава да обједини под једним кровом. *Истио*, 52–53.

¹⁴ *Истио*, 54. Иларион сматра да канонске територије припадају помесним Црквама следећим редом: Константинопољска патријаршија „укључује“: Турску, Северну Грчку и нека острва Средоземног мора; Александријска Црква: читаву Африку; Антиохијска: Сирију, Ливан и низ других земаља Блиског Истока и Персијског залива; Јерусалимска: Израил, Палестину и Јордан; канонска територија Руске православне Цркве: Русију, Украјину, Белорусију, Молдавију, Азербејџан, Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Киргистан, Таџикистан, Естонију, Летонију, Литванију; канонска територија Српске Цркве: Србију и друге земље које су раније улазиле у састав СФРЈ; канонска територија Грузијске, Румунске, Бугарске, Кипарске, Албанске и Пољске Цркве, као и Цркве чешких земаља и Словачке простире се на православне вернике ових земаља; канонска територија Јеладске Цркве укључује православне хришћане Грчке изузимајући неколико острва која улазе у јурисдикцију Константинопољске патријаршије.

стантинопољске патријаршије на канонску територију Московске патријаршије“, а до стварања „конфликтне ситуације“ је дошло и у Молдавији где је Румунска патријаршија 1992. године створила тзв. Бесарабску митрополију. Мада је и у Естонији и у Молдавији апсолутна већина верника остала у јурисдикцији Московске патријаршије паралелне структуре, без обзира на малобројност компликују и онако сложено међуправославно стање¹⁵

А колико је ситуација заиста сложена када је реч о међуправославним односима показатељ заседања мешовите православно-католичке комисије, најпре у Београду 18–25 септембра 2006. а затим у Равени у октобру 2007. године. На заседању *Девеиће иленарне седнице мешовитице међународне Комисије за догословски дијалог Православних и римокатолика* у Београду дошло је до неслагања у тренутку потписивања коначног закључка у којем се хтело рећи да као што Римокатоличка црква данас броји 21 сабор са епитетом васељенског, тако је и на Истоку након Великог раскола 1054. године било сабора од васељенског значаја који су одржавани у заједници или општењу са патријархом константинопољским. Против овакве формулације у име Руске православне Цркве иступио је Иларион Алфејев који је казао да у овом контексту нема сличности између Православне Цркве и онога што се догађало на Западу. На опаску митрополита Илариона реаговао је копредседавајући са православне стране Митрополит пергамски Јован Зизјулас који је предложио преформулисано решење које гласи: „Сабори су одржавани и после Великог раскола у заједници са катедром Рима, или будући да се то различито схвата са катедром Цариграда“. Оваково решење као компромисно копредседавајући са римокатоличке стране кардинал Валтер Каспер је ставио на гласање и већина је била за. Опет је иступио Иларион тврдећи да је то неприхватљиво као и сама процедура јер „питање вере и њених усштинских истина не може бити ствар гласања или било каквог прегласавања“. Убрзо је уследила реакција професора Власија Фидаса (Епископсис бр. 671 за 2007 годину, стр 36–42, Шамбези) који је понашање митрополита Илариона окарактерисао као „провокативно изношење извесних личних ставова“ и митрополиту Илариону је посебно замерио на ставу да заједница са Цариградом никада није сматрана за неопходну претпоставку саборности Цркве.¹⁶

До заоштравања односа па и до отвореног сукоба између Москве и Цариграда доћи ће након потписивања Равенског документа¹⁷. Московска патријаршија је у Равени напустила једно од првих заседања због неслагања да у раду комисије примају учешће представници Естонске апостолске цркве основане 1996. од стране Васељенске Патријаршије. Изјава митрополита Илариона да се документ усвојен у Равени не може сматрати легитимним без потписа највеће помесне Цркве био је одбачен од стране чланова комисије како са православне тако и са римокатоличке стране. Коментаришући Равенски документ Алфејев каже: „Све док се у равенском документу ради о локалном и регионалном нивоу, озбиљни проблеми се не поја-

¹⁵ *Истио*, 57–58

¹⁶ Поповић Радомир, *Различитио њоимање саборности Цркве*, Православље, 979–980, 2007, 21–25. Професор Поповић у овом чланку критикује ставове професора Фидаса, оцењујући их, као „једну поодавно захукталој тежњу која стреми да један папизам оправдава и лажно потири другим папизмом, или папизмима, овога пута источним“. Критику на рачун проф. Поповића упутиће Дејан Мачковић својим чланком у часопису Богословље, а у истом броју овог часописа објављиван је и текст проф. Фидаса који је био предмет критике у чланку проф. Поповића. Види: Мачковић Дејан, *Поводом чланка „Различитио њоимање Саборности“*, Богословље, 1, 2008, Београд, 69–76; Власије Фидас, *Примай и саборности Цркве у њравославном ѡредању*, Исто, 69–76.

¹⁷ Равенски документ у преводу на српски погледај у: Матић Златко, *Да истинујемо у љубави, Равенски документи*, Пожаревац, 2013, 155–181.

вљују. Они настају када се прича о власти и саборности на „универзалном“ нивоу, то јест на нивоу Васељенске Цркве.“¹⁸

Након „Равенског инцидента“ питање улоге Цариграда у Православној Цркви појављује се као незаобилазно у још неколико радова Митрополита Илариона. У раду *Међуправославна сарадња у оквиру припреме за Свети и Велики Сабор Православне Цркве*¹⁹ владика Иларион се улогом Цариградске патријаршије у заједници Православних Цркава бави кроз призму припреме са Свеправославни Сабор. Каже да је процес припреме сабора био заустављен 90-их година прошлог века због тога што тада долази до „суштинског помрачења билатералних односа“ између Цариградске и Московске патријаршије које је довело до привременог прекида евхаристијског општења међу њима у трајању од четири месеца.²⁰ „Оваква ситуација била је изазвана ницањем црквеног проблема у Естонији где је 1996. године Константинопољска Патријаршија створила такозвану Естонску апостолску православну цркву без обзира на то што је Естонија део канонске територије Руске Цркве и што тамо своје служење врши самоуправна Естонска Православна Црква Московске Патријаршије.“²¹

Од четири теме које су се деведестих година прошлог века нашле на дневном реду предсаборског процеса (православна дијаспора, аутокефалија, аутономија, диптиси) најважнија тема је била питање дијаспоре обзиром да се ово питање тиче „конкретних потреба милиона православних људи који су се нашли у туђини услед масовних миграција у првој половини XX века.“²² Желећи да реши ситуацију која није у складу са канонским предањем Цркве²³ Руска Православна Црква се „увек трудила да допринесе консолидацији православних заједница које живе у дијаспори“, што ју је навело да 1970. дарује аутокефалију Америчкој православној Цркви.²⁴ Насупрот овоме Константинопољска патријаршија на основу „слободног тумачења“ 28. правила IV Васељенског Сабора инсистира на личном праву приоритета одговорности за православну дијаспору. Ову позицију деле неколико грчких цркава.²⁵

Иларион изражава неслагање са ставом који је Константинопољска патријаршија изнела у своме реферату у Шамбезију по питању дијаспоре, а по којем ово питање може бити решено само на основу „поседног служења и делатности Константинопољског трона и његових привилегија као главног фактора у међу-православним односима“.²⁶ Одбацује начин на који „константинопољска страна“ тумачи²⁷ 28. правило IV васељенског сабора и излаже став делегације Руске Православне Цркве изнет у реферату Секретаријата у Шамбезију.

¹⁸ Иларион (Алфејев), *О равенском „инциденту“*, Православље, 977, 2007, 14.

¹⁹ Иларион (Алфејев), *Межправославног сарадњивост у оквиру припреме за Светому и Великому Собору Православне Цркве*, Црква и време, 1 (58), 2012, Москва, 17–53.

²⁰ *Исшо*, 34.

²¹ *Исшо*.

²² *Исшо*, 35.

²³ Иларион овде има у виду постојање паралелних православних јурисдикција које уносе „елемент поделе у црквени живот“ и на такав начин ометају мисију Православне Цркве

²⁴ *Исшо*, 35–36.

²⁵ *Исшо*, 36.

²⁶ *Исшо*.

²⁷ Иларион наводи да је у реферату Цариградске патријаршије изнет „познат став ове Цркве“ по којем је свака област која се налази ван граница утврђене јурисдикције потчињена Цариградском патријаршском трону. Речено је, такође, да Цариградска патријаршија никада никоме није „уступала своја права на дијаспору“, а ако је понекад ради црквеног мира „привремено одступала од њих као љубећа мајка, која понекад покрива и оправдава одступања од строгог канонског поретка“ ово је било само привремено прекидање испуњавања јурисдикционих права. *Исшо*.

У свом реферату делегација Руске Цркве тврди да се у складу са 28. правилом IV васељенског сабора „јурисдикција Константинопољске патријаршије простире само на древне дијецезе Понтијску, Азијску и Тракијску и „иноплеменике горепомнутих области“ и не тиче се православне дијаспоре у Западној и Северној Европи, у Северној и Јужној Америци, у Африци, Азији и Аустралији“²⁸

По мишљењу Руске православне Цркве „ниједна од Помесних... Православних Цркава нема посебну, искључиву и свеобухватну јурисдикцију над читавом дијаспором, одбацује се мешање једних Православних Цркава у развој Црквене дијаспоре других Цркава, неред, разноликости и противречности многобројних јурисдикција и јурисдикционих односа у православној дијаспори захтевају зацељење напорима свих Православних Цркава које имају своју дијаспору и носе одговорност за садашњост и будућност те дијаспоре. Исправно решење питања дијаспоре захтева од свих спремност да у име јединства и добра светог православља делују не само на основу интереса својих цркава, већ и на основу онога шта је потребно и корисно за свето православље у земљама дијаспоре у целини. Православне Цркве у дијаспори, које су се појавиле као резултат мисионарског успеха појединих Помесних Православних Цркава, као и услед велике концентрације православних досељеника треба да се постепено претварају у нове Помесне Цркве, добијајући аутокефалију (или прво аутономију) од својих Мајки-Цркава и признање од осталих Сестара-Цркава“²⁹

Питање дијаспоре било је тема на Међуправославним припремним комисијама 1990. и 1993. године, као и на конференцији православних канониста 1995. године, да би споразумно решење било постигнуто тек на Свеправославном предсаборном саветовању јуна 2009. године.³⁰

Док је по питању црквене аутономије постигнута сагласност свих Цркава³¹ из Иларионовог реферата се види да теме аутокефалије и диптиха захтевају додатну разраду. Питање начина додељивања аутокефалије је „суштински другачије природе“ од питања додељивања аутономије. Обзиром да нова Црква постаје члан породице Помесних Цркава сама чињеница њеног појављивања се непосредно тиче свих сестринских Цркава.³² И по овом питању се позиција „грчких Цркава“ ра-

²⁸ *Истѿо*, 36–37.

²⁹ *Истѿо*, 37.

³⁰ Обзиром да је како се у тексту документа каже „брз прелазак на строго канонски поредак Цркве (један епископ на једном месту) немогућ“ донета је одлука да се прихвати неко прелазно стање које ће „припремити терен за строго канонско решење проблема“. У складу са поменутиим решењем у различитим регионима дијаспоре установљена су Епископска сабрања, која уједињују све канонске православне архијереје свих региона. Рад поменутих сабрања почео је од априла 2010. године и омогућио је координацију међуправославне сарадње у дијаспори. Региони у којим су установљена епископска сабрања су: Северна и Централна Америка; Јужна Америка; Аустралија, Нови Зеланд и Океанија; Велика Британија и Ирска; Француска; Белгија, Холандија и Луксембург; Аустрија; Италија и Малта; Швајцарска и Лихтенштајн; Немачка; Скандинавске земље; Шпанија и Португалија *Истѿо*, 37–38.

³¹ Иларион пише да је неколико Цркава сматрало да питања аутокефалије и аутономије треба да се решавају по истом обрасцу у складу са саборним принципом чији је гарант Васељенски патријарх. Делегација Руске Православне Цркве је предложила другачији приступ овом питању. Обзиром да се, без обзира на ширину самоуправних права, веза аутономне Цркве са њеном кириархалном Црквом принципијелно не укида делегација Московске патријаршије је дошла до закључка да се процедура даривања аутономије налази у оквирима компетенција одговарајуће аутокефалне Цркве. Само изношење овог питања на међуправославни ниво Руска Црква види као нарушавање: 2. правила II васељенског сабора, 22. правила Антиохијског сабора, 3. правила Сардичког сабора и других саборских одлука које забрањују мешање једне Помесне Цркве у унутрашња питања друге. Овако формулисана позиција Руске Цркве ушла је у основу одлуке комисије око које је постигнут консенсус. Признато је право свакој Помесној Цркви да одлучује да ли ће и у којем обиму да дарује аутономију неком свом делу, *Истѿо*, 39–40.

³² *Истѿо*, 40.

зликовала од позиције Руске Цркве. Прве су једнодушно одбацивале индивидуално право било које Цркве да дарује аутокефалију неком свом делу истичући на први план саборни принцип доношења одлуке о аутокефалности.³³ Да би се појавила нова аутокефална Црква сагласност читаве процице Православних Помесних Цркава била је проглашена за *conditio sine qua non*, а канонска компетенција треба да припада Свеpravославном Сабору, или, у крајњој мери, једнодушној одлуци свих помесних Цркава, при чему иницијатива проглашавања припада Васељенском трону.³⁴

Руска Црква је по питању начина проглашавања аутокефалије на основу „постулата о једнакости свих цркава без обзира на њихову старину и апостолско порекло“ инсистирала на апсолутној независности у давању аутокефалије неком свом делу. Овакво давање аутокефалије свакако је требало бити пропраћено потоњим признањем нове Аутокефалне Цркве од стране других сестара Цркава чиме се пројављује „јединство духа у савезу мира (Еф 4,3)“.³⁵

Различите концепције изнудиле су компромисно решење по којем свака Помесна Црква има право да од било ког свог дела прими молбу за аутокефалију, оцени потребу њеног додељивања и након одлуке свога Помесног Сабора иступи са одговарајућим предлогом пред Васељенску патријаршију ради достизања свеpravославног консензуса, информишући истовремено о томе и друге Цркве. Улога Васељенске патријаршије огледа се у томе да упуту одговарајуће Патријарашке посланице другим Црквама и „изнађе“ израз свеpravославног консензуса. Мада је по питању аутокефалије достигнута принципијелна сагласност Иларион тврди да „неке техничке детаље тек треба прецизирати“.³⁶

На заседању међуправославне комисије у фебруару 2011. године на ред је дошла и тема разматрања диптиха. Констатујући да у данашње време постоји неколико таквих спискова који се разликују по питању места која у њима заузимају Грузијска и Пољска Црква и по питању присуства, односно одсуства у овим списковима Америчке Православне Цркве³⁷ Иларион каже да и по овом питању треба следити принципу свеpravославног консензуса како би био избегнут „притисак мањине на већину“. Он понавља да су све Цркве једнаке у својим правима и каже: „Статус предстојатеља који у диптиху не стоје на првим местима ничим није умањен у поређењу са статусом предстојатеља чија имена првима претходе у списку“.³⁸

³³ *Исџо*.

³⁴ *Исџо*, 41.

³⁵ *Исџо*.

³⁶ Питања: ко проглашава аутокефалију? и, како се потписују томоси?, остала су отворена и након заседања Свеpravославне комисије у децембру 2009. године као и заседања у Шамбезију у фебруару две године касније, *Исџо*, 41–42.

³⁷ Константинопољска, Александријска, Јерусалимска, Српска, Румунска, Кипарска, Јеладска и Албанска Црква у својим списковима Грузијску Православну Цркву смештају на девето место на основу чињенице да је ово последња патријаршија призната од стране Константинопоља. Руска, Грузијска, Бугарска, Пољска, Црква Чешких земаља и Словачке и Православна Црква у Америци Грузијску Цркву смештају на шесто место на основу признавања старине њене аутокефалије добијене од Антиохијске Цркве. Што се тиче положаја који заузима Пољска Православна Црква то њу Константинопољска, Александријска, Јерусалимска, Румунска, Бугарска, Кипарска, Јеладска, Пољска и Албанска Црква смештају на дванаесто место тј. пре Албанске признајући као правоснажан томос о њеној аутокефалији који јој је доделила Константинопољска Црква 1924. године. Антиохијска, Руска, Грузијска, Црква Чешких земаља и Словачке и Америчка Православна Црква смештају је на тринаесто место тј. после Албанске полазећи од тога да је законита аутокефалија Пољској Цркви дата 1948. године од стране Руске Цркве као Мајке Цркве, *Исџо*, 43–44.

³⁸ *Исџо*, 44.

Рад *Међуправославна сарадња у оквиру припреме за Свети и Велики Сабор Православне Цркве* владика Иларион завршава питањима која се тичу перспективе сазивања самог сабора.

Предавање које је митрополит Иларион одржао у Московској духовној академији 20. маја 2014. године на тему *Првенство у Васељенској Цркви — позиција Московске патријаршије*³⁹ биће због своје важности убрзо опубликовано у званичном гласилу Одељења за спољне црквене везе Московске патријаршије. На почетку предавања Владика говори о томе да је искуство православно-католичког дијалога показало да по питању првенства сами православни међу собом нису сагласни, те да је ова дискутабилна тема испољила неке „оштре ставове које, како се чини, треба ублажити не само у дијалогу са Католичком Црквом (управо је по питању првенства у Цркви некад и дошло до цепања) већ и у односима међу Помесним Православним Црквама“.⁴⁰

Након уводних напомена Иларион даје историјски приказ различитог схватања и развоја примата на Истоку и на Западу. Објашњава да је посебан ауторитет којим се користио Римски епископ већ у првим столећима хришћанства проистакао из две чињенице: 1) Рима као престонице империје — исте оне екумене у којој је почело ширење хришћанства 2) страдања првоврховних апостола у овом граду. Померање акцента са моралног ауторитета којим се користила Римска Црква на монархијску власт епископа Рима плод је историјског развоја Западне Цркве у којем Источна Црква практично није учествовала. Владика каже да сама историја Васељенских сабора сведочи о томе да се првенство Римског епископа различито схватало на Западу и на Истоку. Док су на Истоку одлуке Васељенских Сабора прихватане као обавезујуће за целу Цркву на основу саме чињенице да су у питању одлуке донете на Васељенским Саборима на Западу су исте постајале правоснажне тек након што би их потврдио папа, што је у очима западних богослова представљало својеврсни чин рецепције. Тако се дешавало и да неке одлуке папа не прихвати попут 28. правила Халкидонског сабора.⁴¹

Интересантно је да митрополит Иларион не види неку посебну „васељенску“ улогу Римског епископа у његовом праву примања апелација, уведеном 3, 4 и 5. правилом Сардичког сабора и потом потврђеном од стране Трулског сабора. Источни оци су се са апелацијом обраћали римском епископу не као поглавару васељенске Цркве већ као носиоцу посебног духовног и моралног ауторитета.⁴²

У Православној Цркви и након поделе између Истока и Запада саборно начело остаје главни руководећи принцип црквене управе. Као оне који „потпуно јасно и недвосмислено изражавају позицију православног Истока по питању првенства у Васељенској Цркви“, Иларион цитира Константинопољске патријархе Григорија VI и Антима VI. Први је, одбијајући позив папе на I Ватикански сабор писао: „Ми не можемо прихватити да у читавој Цркви Христовој постоји неки началствујући епископ и друга глава осим Господа, да постоји неки патријарх који говори са катедре и који је изнад Васељенских сабора или да апостоли нису једнаки“. Патријарх Антим је са синодом своје Цркве 1895. године на посланицу папе Лава XII одговорио: „Божански оци, поштујући епископа Рима само као епископа престоног града-државе, дали су

³⁹ Иларион (Алфеев), *Првенство во Вселенској Цркви. Позиција Московског Патријархата*. Церковь и время 68, 2014, Москва, 16–39.

⁴⁰ *Истио*, 16–17.

⁴¹ *Истио*, 17–19.

⁴² *Истио*, 20.

му почасно старешинство председавања, посматрајући га једноставно као првог по реду епископа, тј. првог међу равнима, какво су старешинство дали и Константинопољском када је овај град постао престоница Римске државе како о томе сведочи 28. правило IV Васељенског сабора у Халкидону. Ни код једног од отаца нема ни наговештаја на то да је епископ Рима јединствени вођа Католичанске Цркве.⁴³

Наведени цитати по мишљењу митрополита Илариона јасно сведоче какав је став Истока о првенству, а суштина тог става је у исповедању да је Глава Цркве „Сам Исус Христос, да Црквом административно управљају једнаки по чину патријарси и да ниједан од њих нема власт над другим патријарсима, те да је, према томе, свака Помесна Православна Црква аутокефална, самостална у питањима управе.“⁴⁴

20-е година XX века донеле су „суштинску корекцију“ у вези са схватањем Константинопољског патријарха по питању разумевања првенства Константинопољске катедре. Иларион каже: „Видели смо како је током читаве историје Источна Црква у полемици са папизмом веома ревносно заступала учење о једнакости Предстојатеља аутокефалних Цркава и о томе да међу њима нема главе, да су предстојатељи једнаки међу собом и ако постоји први он је први међу једнакима. 20-их година (XX века — прим. аут.) услед миграционих процеса који су се такли читавих земаља и народâ, првенствено оних изазваних малоазијском катастрофом, огроман број православних верника који су припадали различитим црквеним јурисдикцијама, нашли су се ван историјских граница својих канонских јурисдикција. На пример, стотине хиљада Грка из бивше Отоманске империје нашли су се у дијаспори у Америци, Аустралији, Западној Европи. Управо је тада Константинопољски патријарх Мелетије (Метаксакис) формулисао потпуно нову доктрину која је раније била непозната Источној Цркви: да је Васељенски Патријарх Васељенски не само због своје титуле већ и због тога што поседује васељенску јурисдикцију над читавом православном дијаспором.“⁴⁵

Оваква тачка гледишта заснивала се на „једностраном“ тумачењу 28. правила Халкидонског сабора и није била прихваћена од стране других Помесних Православних Цркава, посебно од стране Руске Цркве. Када је 60-их година прошлог века отпочела припрема Свеpravославног Сабора те је интензивиранио и само општење Помесних Православних Цркава међу собом у припремању постало је очигледно суштинско разилажење у схватању улоге првог епископа у Васељенској Цркви.⁴⁶

У предавању *Првенство у Васељенској Цркви — позиција Московске патријаршије* посебно је значајна Иларионова анализа документа Свештеног синода Руске православне Цркве у којем је изнета званична позиција Московске патријаршије по питању првенства у Цркви.⁴⁷ На поменутом документу темељи се позиција Мо-

⁴³ *Исѣо*, 22.

⁴⁴ *Исѣо*.

⁴⁵ *Исѣо*, 24.

⁴⁶ *Исѣо*, 24–25. Резолутивни документи које је припремила комисија Свештеног синода Руске Цркве шездесетих година прошлог века поводом припреме Свеpravославног сабора чувани су у личном архиву Митрополита Крутицког и Коломенског Јувеналија да би тек недавно били објављени у зборнику *Митрополић Никодим и всеправославное единство*. Ови документи припремани су под руководством Митрополита лењинградског Никодима (Рогова) ондашњег председника Одељења за спољне црквене везе Московске патријаршије. Документи су интересантни не само тиме што показују правац у коме се кретала руска богословска мисао на територији Московске патријаршије у оно време већ и најбезобзирнијим минимализовањем значаја Цариградског трона у Православној Цркви. Види: *Митрополић Никодим и всеправославное единство*, уред. Сорокин Владимир, Санкт-Петербург, 2008.

⁴⁷ Документ: *Позиција Московског Патријархата по вопросу о првенстве во Вселенской Церкви до-*

сковске патријаршије не само у дијалогу са Римокатоличком Црквом већ и по питању међуправославних односа обзиром да се тема првенства не тиче само односа између православних и римокатолика већ стоји и на дневном реду међуправославног дијалога.⁴⁸ На самом почетку документа је „фиксиран“ консензус постигнут између помесних Православних Цркава по питању првенства који Руска православна Црква не пориче. Говори се директно о томе да у породици Православних Цркава Константинопољском патријарху као првом међу једнакима права координације припадају не због тога што је он „главнији у односу на друге“, већ због тога што су се са тиме сложиле друге помесне Православне Цркве. У документу се истиче да у Светој Христовој Цркви првенство у свему припада њеној Глави Господу и Спаситељу нашем Исусу Христу те да су све друге форме првенства другостепене у односу на ово вечно првенство Господа.

Московски документ првенство разматра на три нивоа постојања Цркве: епархија, помесна Црква и Васељенска Црква. Структура је преузета из Равенског документа који је, као што је већ речено, био 2007. године потписан између Православних и Римокатолика у одсуству Руске Цркве. Када је сам Равенски документ у питању оно што на самом почетку код Илариона представља повод за критику то је став да све оно што се односи на првенство на једном нивоу може аутоматски бити пренето на други ниво: „Према логици Равенског документа прерогативи, који припадају првом на једном нивоу, могу бити пренети на првог и на другом нивоу. Служење епископа у епархији може, према томе, бити упоређено са служењем митрополита у митрополији, предстојатеља у Помесној Цркви и првог епископа на нивоу Васељенске Цркве. Са оваквом поставком су се у потпуности и радо сложили католици, јер она, у суштини одражава католичко разумевање административног уређења у Васељенској Цркви, али се са тиме не може сложити наша Црква, пошто ми у самом методу таквог богословског расуђивања питања о првенству видимо методолошку грешку, која приводи лажним еклисиолошким закључцима.“⁴⁹

Са позицијом Равенског документа да је Црква уређена по лику Свете Тројице Руска Црква не спори све док се „не дође до детаља“. Постоје патристичка сведочанства која допуштају да се тринитарни модел пројектује на уређење епархије; тако се на пример код Светог Игњатија Богоносца може наћи да епископ представља Бога Оца, презвитери врше службу апостола итд. Када се, међутим, говори о митрополији и о помесној Цркви нема богословских основа да се предстојатељ помесне Цркве или поглавар митрополије уподоби Богу Оцу. Не постоје цитати нити извори у православној традицији који би потврдили овако нешто.

Руска Црква, дакле, заступа став да првенство на сваком од три нивоа има различиту природу, те према томе различите изворе. Извор првенства за епархијског епископа је апостолско прејемство, обзиром да је епископ прејемник апостола. Избор власти првог епископа у помесној Цркви је његов избор на Сабору епископа. Он је поглавар помесне Цркве не због тога што је он прејемник апостола, јер и други су епископи прејемници апостола, већ због тога што су епископи њега изабрали и делегирани му прерогативе за које је везано служење предстојатеља. Извор првенства у васељенској Цркви нису ни апостолско првенство, ни избор, ни диптиси,

нет је на редовном заседању Свештеног синода Руске православне Цркве 25–26 децембра 2013. године, а недавно је објављено у часопису *Церковь и время*. Види: *Позиция Московскої Патриархаїа њо войросу о ѡрвенствѣ во Вселенскої Церкви*, *Церковь и время*, 4, 2015, 39–52.

⁴⁸ Иларион (Алфеев), *Первенство во Вселенскої Церкви. Позиция Московского Патриархаїа*, 30.

⁴⁹ *Исїо*, 31–32.

већ установљени поредак помесних Цркава у званичним списковима. Првог епископа Васељенске Цркве не бира Васељенска Црква. Он је изабран од стране своје Помесне Цркве, те према томе има апсолутно иста права као и предстојатељи других помесних Православних Цркава.⁵⁰

Да је питање схватања првенства међу самим православнима веома „крхко“ показала је реакција која је уследила након издавања документа Руске Цркве о првенству. Мада Константинопољска патријаршија није званично одреаговала на овај документ, читав низ јерараха ове Цркве обратио се са критиком на рачун документа. Иларион овде има у виду текст Митрополита пруског Елпидофора који представља својеврсни одговор на московски документ са својим, како Иларион у иронији каже, „красноречивим називом“: „Први без равних“. Елпидофор у своме тексту доказује да Константинопољски патријарх није *primus inter pares* — „први међу једнакима“, већ *primus sine paribus* што значи „први без једнаких“. Наиме, по мишљењу митрополита Елпидофора, Константинопољски патријарх је као епископ Константинопољске Цркве заиста први међу једнакима, али као предстојатељ најстарије катедре он је једини у своме рангу и једнаких себи нема.⁵¹

„Примат и саборност са православне тачке гледишта“⁵² је за сада последњи рад у којем се митрополит Иларион бави питањем улоге Цариградске патријаршије у Цркви. Понављајући углавном ставове изнете у раније, Владика Иларион у овом раду не доноси ништа ново због чега се на њега нећемо посебно освртати.

На основу ставова Митрополита волоколамског Илариона Алфејева које смо покушали да изнесемо у раду више је него очигледно да је Митрополит Иларион доследан заступник минималистичке позиције у погледу ауторитета Цариградске патријаршије у заједници Православних Цркава. Није мање очигледно ни то да Митрополит заправо доследно заступа ставове своје Цркве — Московске патријаршије којој припада и као гласноговорник које се обраћа свеправославној пуноћи. У радовима Владике Илариона није тешко препознати аргументацију Сергија Викторовича Троицког,⁵³ корифеја руске богословске мисли XX века и професора Црквеног права у неколико истакнутих Високих богословских школа, којем ће пасти у део промишљање питања улоге Цариградске патријаршије у време када се ово питање на најбољнији могући наћин одражавало на свеправославно јединство (довољно је сетити се само јурисдикционих спорова између различитих руских црквених структура у XX веку: Московске Патријаршије, Синода Руске заграничне Цркве у Сремским Карловцима и Руског Западноевропског егзархата Цариградске јурисдикције у Паризу). Мада код Владике Илариона не наилазимо на оштру реторику својствену Троицком видимо да је он доследан настављач линије Троицког чије „наслеђе“ препознајемо и у аргументацији других Помесних Православних Цркава, дакле не само Руске Цркве. Тако чувени 28. канон Халкидонског сабора

⁵⁰ *Исѣю*, 33–34.

⁵¹ *Исѣю*, 35–36.

⁵² *Примат и саборност с православной точки зрения*, Церковь и время, 70, 2015, Москва, 63–81. Овај рад је заправо реферат Митрополита Илариона који је у својству председника Одељења за спољне Црквене односе Московске патријаршије прочитао на Академској конвокацији у Семинарији Светог Владимира у Њујорку 8. новембра 2014. године.

⁵³ О ставовима Троицког детаљније: Пузовић Владислав, *Ауџоријетей Цариградске патријаршије у Православној Цркви према Сергију Викторовичу Троицком*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 14 (2013) 128–139.

који говори о првенству цариградске катедре волоколамски Митрополит видели смо тумачи веома рестриктивно. Зачуђујуће је, притом, да осврнувши се на каноне Сардичког сабора (3, 4 и 5.) који говоре о апелационом праву римског папе на Западу Митрополит Иларион уопште не помиње за тему првенства, рекли бисмо, веома важне каноне Халкидонског сабора (9. и 17.) који говоре о аналогном праву Цариградског патријарха на Истоку.

Закључак до којег долазе богослови верни традицији Троицког, попут владике Илариона, јесте да јурисдикциона права и привилегије Цариградске патријаршије данас, попут права координирања процесом припреме и вођења Свеpravославног Сабора, проистичу првенствено из свеpravославног консензуса, а не искључиво на основу канона који говоре о првенству Цариградске катедре, а који могу бити стављени под знак питања уколико се узму у обзир историјске околности које су довеле до њиховог доношења, а које се драстично разликују од актуелног стања. За све, дакле, што Цариградска патријаршија чини, а не тиче се искључиво Цариградске помесне Цркве већ спада у област међуправославних односа, за то јој је, по Иларионовом мишљењу, неопходна сагласност осталих помесних Православних Цркава.

Литература

- Иларион (Алфеев), *Примат и саборност в православном понимании*, Церковь и время, 4 (29), Москва, 2004, 161–173.
- Иларион (Алфеев), *Принцип „канонической территории“ в православной традиции*, Церковь и время, 2 (31), Москва, 2005, 43–62.
- Иларион (Алфеев), *О равенском „инциденту“*, Православье, 977, 2007, 14.
- Иларион (Алфеев), *Межправославное сотрудничество в рамках подготовки к Святому и Великому Собору Православной Церкви*, Церковь и время, 1 (58), 2012, Москва, 17–53.
- Иларион (Алфеев), *Первенство во Вселенской Церкви. Позиция Московского Патриархата*, Церковь и время 68, 2014, Москва, 16–39.
- Иларион (Алфеев), *Примат и саборност с православной точки зрения*, Церковь и время, 70, 2015, Москва, 63–81.
- Матић Златко, *Да истинујемо у љубави, Равенски документи*, Пожаревац, 2013, 155–181.
- Мачковић Дејан, *Поводом чланка „Различито њоимање Саборности“*, Богословље, 1, 2008, Београд, 69–76.
- Мийройолий Никодим и всейравославное единство*, уред. Сорокин Владимир, Санкт-Петербург, 2008.
- Позиция Московского Патриархата по вопросу о первенстве во Вселенской Церкви*, Церковь и время, 4, 2015, 39–52.
- Поповић Радомир, *Православне њомесне Цркве*, Београд, 2004
- Поповић Радомир, *Различито њоимање саборности Цркве*, Православље, 979–980, 2007
- Пузовић Владислав, *Ауџоритет Цариградске патријаршије у Православној Цркви њрема Сергију Викџоровичу Троицком*, Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати књ. 14 (2013) 128–139.
- Фидас Власије, *Примат и саборност Цркве у њравославном њредању*, Богословље, 1, 2008, Београд, 69–76.